

dr Paweł LABUZ - Centralne Biuro Śledcze Policji, Wyższa Szkoła Prawa i Administracji
Rzeszów - Przemyśl

Krzysztof SAWICKI – Wykładowca Zakładu Służby Kryminalnej Szkoły Policji w Pile

ROZPOZNANIE, ZWALCZANIE I PRZECIWDZIAŁANIE PRZESTĘPCZOŚCI HANDLU LUDŹMI W SZKOLENIU SPECJALISTYCZNYM POLICJI

Przestępstwo handlu ludźmi w swojej złożoności i szeregu interpretacji identyfikacyjnych systemu prawnego pod kątem przepisów definiujących, jak również odnoszących się do penalizacji jest jednym ze szczególnych wyzwań prawników w Polsce i na świecie w systemie przeciwdziałania temu zjawisku.

Elastyczność i pomysłowość działania sprawców, którzy dostosowują się do nowych warunków sprawia, że zmienia się pojęcie handlu ludźmi i rozszerzane jest o kolejne, nieznane dotąd formy tego procederu¹.

Prężny dynamizm przemian ewolucyjnych oraz pojawiania się szeregu nowych form zjawiskowych tej przestępczości wymusza na instytucjach państwowych, głównie służbach policyjnych jak np. Policji, Straży Granicznej i tym samym organach ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości w poszukiwaniu skuteczniejszych, a tym samym adekwatnych narzędzi prawnych w trójkierunkowym podejściu do problemu, czyli skutecznego przeciwdziałania, rozpoznania i zwalczania przestępczości handlu ludźmi oraz przestępstw im towarzyszących.

Polska Policja w tym zakresie na bieżąco monitorując skalę zjawiska w całym jego spektrum ogólnokrajowym z bardzo dobrze rozwiniętą współpracą międzynarodową w swoich staraniach oraz ustawowych zadaniach między innymi stworzyła nowy program nauczania² funkcjonariuszy

Policji w zakresie zapobiegania przestępstwom ludźmi i ich zwalczania w celu jeszcze skuteczniejszego realizowania tych zadań.

Przedmiotowe zmiany podyktowane były także trafnym stwierdzeniem tej sytuacji *obrogatio*, czyli zmianami ustawowymi z 8 września 2010 roku, gdzie weszła w życie ustawa z dnia 20 maja 2010 roku o zmianie ustawy – Kodeks karny³, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. nr 98, poz. 626), która wprowadziła do kodeksu karnego definicję handlu ludźmi.

Struktura opracowanego programu szkolenia specjalistycznego

Zwalczanie przestępczości związanej z handlem ludźmi jest obecnie jednym z podstawowych priorytetów - tak Policji, jak i pozostałych organów ścigania oraz innych organów państwowych. Dynamika zjawiska, jak i ewolucja form wykorzystania osoby w tzw. handlu „żywym towarem” spowodowała konieczność opracowania programu szkolenia specjalistycznego z zakresu zapobiegania przestępstwom handlu ludźmi i ich zwalczania. W opracowanym programie szkolenia specjalistycznego ujęto najważniejsze założenia, jakie postawiły między innymi zmiany legislacyjne w krajowych regulacjach prawnych, zidentyfikowanie nowych form zjawiskowych przestępstwa handlu ludźmi, a tym

¹M. Pomarańsk-Bielecka, M. Wiśniewski, *Analiza przepisów prawa definiujących i penalizujących handel dziećmi*, Dziecko krzywdzone nr 4 (33) 2010, Warszawa, s. 7.

²Decyzja nr 307 Komendanta Głównego Policji z dnia 27 sierpnia 2014 roku, w sprawie programu

nauczania na kursie specjalistycznym z zakresu zapobiegania przestępstwom handlu ludźmi i ich zwalczania, (Dz. Urz. KGP z dnia 27 sierpnia 2014 r.).

³Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., *Kodeks karny*, (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

samym udoskonalenia metod operacyjno-śledczych wobec ewolucji form i metod przestępczych stosowanych przez sprawców, którzy w dużej większości tworzą profesjonalne lokalne, krajowe oraz międzynarodowe zorganizowane grupy przestępcze.

W składzie zespołu przygotowującego ten program znaleźli się doświadczeni funkcjonariusze Policji⁴ na co dzień realizujący zarówno w aspekcie praktycznym czy naukowym obowiązki służbowe związane z szeroko pojętym zagadnieniem handlu ludźmi.

Opracowany program szkolenia specjalistycznego został wyszczególniony w pięciu blokach tematycznie - zagadnieniowych, tj.:

1. Przepisy międzynarodowe i krajowe dotyczące handlu ludźmi.
2. Ustawowe znamiona przestępstw dotyczących handlu ludźmi.
3. Metody działania sprawców.
4. Taktyka prowadzenia czynności wykrywczych.
5. Współpraca w sprawach o handel ludźmi.

Zwalczanie przestępczości handlu ludźmi ze względu na transgraniczny wymiar tego procederu wiąże się z koniecznością ścisłej współpracy międzynarodowej w celu zapewnienia szybkiego i skutecznego ścigania sprawców przestępstwa. Nierzadko dopiero spojrzenie na kontekst międzynarodowy uwidacznia cały proces handlu ludźmi i jego poszczególne etapy: werbowanie, transport i eksploatację. To zaś pozwala na zlikwidowanie działalności zorganizowanych grup przestępczych na wszystkich etapach prowadzonego przez nich procederu.⁵ Reakcja na handel ludźmi powinna być stanowcza i mieć na celu za-

równy zapobieganie przestępstwom i ich ściganie, jak i ochronę pokrzywdzonych.⁶ Handel ludźmi stał się przedmiotem regulacji międzynarodowych już na początku XX wieku, kiedy to zostały przyjęte pierwsze akty międzynarodowe.⁷

Przepisy międzynarodowe i krajowe dotyczące handlu ludźmi

Jak już niejednokrotnie podkreślono, działalność polegająca na uprawianiu handlu ludźmi przejawiać się może w wielu zróżnicowanych gatunkowo czynnościach⁸. Obszar tematyczny dotyczący uregulowań prawnych stanowi całkowite kompendium aktualnych międzynarodowych i krajowych regulacji prawnych dotyczących handlu ludźmi, opierając się na początkowych historycznie unormowaniach tego przestępstwa, kiedy to zostały przyjęte pierwsze akty międzynarodowe: Międzynarodowe Porozumienie z 18 maja 1904 r. i Międzynarodowa Konwencja z 4 maja 1910 r.⁹ kończąc na najaktualniejszych i istotnych aktach prawnych międzynarodowych, europejskich oraz krajowych. W przedmiotowym szkoleniu specjalistycznym stanowi to bardzo ważny element identyfikacji karno – prawnej czynów zabronionych związanych z przestępstwem handlu ludźmi i przestępstwami im towarzyszącymi.

Przedmiotem niniejszego bloku tematycznego będzie wskazanie najważniejszych zagadnień prawnych, w świetle prawa krajowego i międzynarodowego, zwrócenie uwagi na trudności w rozpoznawaniu omawianych przestępstw¹⁰.

⁴ podinsp. Maciej Romanowski – BSK, podinsp. Krzysztof Sawicki, podinsp. Jarosław Zientkowski – Szkoła Policji w Pile, kom. Paweł Łabuz – CBŚP, kom. Jarosław Pytliński – KWP w Gorzowie Wielkopolskim, asp. Marcin Jagusiak – KMP w Piotrkowie Trybunalskim.

⁵I. Malinowska, W. Szczepański, *Współdziałanie policji z wybranymi podmiotami w zwalczaniu handlu ludźmi*, Zeszyty Naukowe „Obronność” 1/2013, s. 169.

⁶Rezolucja legislacyjna Parlamentu Europejskiego z dnia 14 grudnia 2010 roku.

⁷Międzynarodowe Porozumienie z 18 maja 1904 r. i Międzynarodowa Konwencja z 4 maja 1910 r., Dz. U. R.P. z 1922 r., Nr 87, poz. 783.

⁸J. Jurewicz, *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym*, Łódź 2011, s. 119.

⁹Dz. U. R.P. z 1922 r., Nr 87, poz. 783.

¹⁰J. W. Wójcik, *Przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej, zagadnienia prawne, kryminologiczne i kryminalistyczne*, Warszawa 2011, s. 225.

Ustawowe znamiona przestępstw dotyczących handlu ludźmi

Zagadnienie drugie ma także znaczący cel, jakim jest w oparciu o program przedmiotowego szkolenia uzyskania wiedzy przez policjantów celem prawidłowego charakteryzowania ustawowych znamion przestępstwa handlu ludźmi, przestępstw towarzyszących handlowi ludźmi oraz właściwego kwalifikowania stanu faktycznego wybranych przestępstw dotyczących handlu ludźmi.

Zasadniczą kwestią w szkoleniu jest zasygnalizowanie o nowelizacji z 8 września 2010 roku ustawa z dnia 20 maja 2010 roku o zmianie ustawy – Kodeks karny¹¹, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, które art. 115 § 22 k.k., wprowadziły w Polsce definicję legalną handlu ludźmi, a także wyczerpujące objaśnienie art. 8 p.w.k.k., w którym określona została odpowiedzialność za przestępstwo spowodowania oddania innej osoby w stan niewolnictwa albo uprawianiu handlu niewolnikami (art. 115 § 23 k.k.). Wprowadzone zmiany legislacyjne spowodowały także to, że ustawodawca uchylił § 4 w art. 204 k.k. oraz spenalizował w art. 211a k.k. przestępstwo nielegalnej adopcji.¹²

Konieczne także jest szersze spojrzenie na zjawisko handlu ludźmi, zwłaszcza w kontekście poszczególnych form wykorzystania osób pokrzywdzonych i metod działania sprawców. Przestępstwo handlu ludźmi w Polsce przez wiele lat związane było z tylko jedną formą wykorzystania, najbardziej dostrzegalną społecznie, tzn. eksploatacją seksualną w ramach zjawiska prostytucji. W Polsce mamy do czynienia niewątpliwie z dominującym charakterem tej formy wykorzystania¹³ ofiar handlu

ludźmi. Celem przedmiotowego bloku tematycznego było także zwrócenie uwagi na wzrastającą skalę innych działań przestępczych w ramach handlu ludźmi w formie wykorzystania do pracy przymusowej (niewolniczej), do żebrania (ze szczególnym zwróceniem uwagi na problematykę zmuszania do żebractwa w aspekcie handlu ludźmi art. 104 kodeksu wykroczeń¹⁴), popełniania innych przestępstw i wykroczeń, wyłudzeń kredytów i świadczeń socjalnych oraz wszelkich przejawów czynów zabronionych w handlu narządami i tkankami ludzkimi ze szczególnym uwzględnieniem uregulowań prawnych ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów¹⁵.

Powyższe zagadnienie w takiej postaci programowej stanowi ważną funkcję, gdyż już niejednokrotnie podkreślono, że działalność polegająca na uprawianiu handlu ludźmi, może przejawiać się w wielu zróżnicowanych gatunkowo czynnościach¹⁶. Niektóre z nich wyczerpywać mogą znamiona innych niż określonych w art. 189a k.k. typów czynów zabronionych przykładowo generowane korzyści majątkowej z prowadzonej działalności przestępczej w kontekście problematyki prania pieniędzy w handlu ludźmi.

Metody działania sprawców

Metody działania sprawców przestępstwa handlu ludźmi wiążą się z wyborem ofiary, rekrutacją, przekroczeniem granicy, przejściem kontroli nad osobą oraz powstrzymaniem ofiary o zeznań. Niedostateczna wiedza o metodach działania sprawców i kierujących nim mechanizmach stanowi poważną barierę w zapobieganiu temu zjawisku i zwalczaniu¹⁷.

materiały do raportu za lata 2009 – 2011, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa 2012, s. 75.

¹⁴ Dz. U. 1971 Nr 12 poz. 114.

¹⁵ Dz. U. 2005 nr 169 poz. 1411.

¹⁶ Zob. J. Jurewicz, *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym*, Łódź 2011, s. 119.

¹⁷ J. Bryk, *Metody działania sprawców przestępstwa handlu ludźmi*, [w:] B. Hołyst, J. Bryk, I. Malinow-

¹¹ Dz. U. Nr 98, poz. 626

¹² J. Bryk, M. Kobyłas, I. Malinowska, *Handel ludźmi – wykorzystanie narzędzi analitycznych w procesie wykrywania sprawców*, Szczytno 2014, s. 11.

¹³ T. Piechocki, *Handel ludźmi w Polsce – obecne trendy*, [w:] *zapobieganie handlowi ludźmi w Polsce –*

Mając na uwadze takie zachowania przestępne sprawców tych przestępstw, zagadnienie dotyczące metod działania sprawców handlu ludźmi szeroko prezentuje słuchaczom szkolenia rozpoznane metody działania sprawców, gdzie poruszona zostanie struktura grup przestępczych z podziałem ról i zdań, szczegółowo określając werbownika, pośrednika/pomocnika, zleceniodawcę zajmujących się handlem ludźmi. Ponadto istotnym elementem szkolenia jest przedstawienie mechanizmów działania sprawców, ze zwróceniem szczególnej uwagi na etapy rekrutacji, nakłaniania i realizacji, jednocześnie wskazując obszary kryminogenne, w których może występować handel ludźmi. Organizatorzy przedmiotowego proceduru stosują wszelkiego rodzaju metody werbunku oraz dalszej odsprzedaży i eksploatacji potencjalnych ofiar handlu ludźmi. Stosowane metody są zarówno z uwagi na swoją skuteczność od wielu lat oraz nowatorskie metody nieznane organom ścigania.¹⁸ W związku z powyższym w programie szkolenia ujęto zagadnienie związane z psychologiczną charakterystykę werbownika w interakcji z ofiarą oraz sposób typowania przez niego potencjalnej ofiary. Konieczność właściwego rozpoznania i monitorowania przez funkcjonariuszy Policji potencjalnych miejsc, w których może dochodzić do handlu ludźmi, m.in. agencji towarzyskich, salonów masażu, miejsc prostytucji przydrożnej, skupisk osób żebrzących, wpływa w istotny sposób na zapobieganie przestępstwom handlu ludźmi i ich zwalczania.

Doświadczenia sprawców ww. przestępstw, którzy wraz z adwokatami ostatecznie są zaznajamiani z materiałami sprawy, spowodowały, że wypracowali oni nowe mechanizmy prowadzenia tego typu

interesów, bardzo utrudniające organom ścigania proces wykrywaczy.

Duża liczba spraw zrealizowanych przez Policję spowodowała, że członkowie tego typu grup przestępczych poznali dokładnie, jakimi sposobami gromadzone są dowody i co w ogóle jest dowodem winy w procedurze handlu ludźmi i czerpania korzyści z cudzego nierządu. Przede wszystkim korzystanie z telefonów komórkowych w celu komunikowania się między członkami grupy zostało zminimalizowane, a prowadzone rozmowy są niezwykle ostrożne, bardzo rzadko nadające się do wykorzystania w procesie karnym. Telefony oficjalne agencji towarzyskich służą wyłącznie do zapraszania klientów do lokalu, z zaznaczeniem, że wszelkie informacje zostaną przekazane na miejscu. Niektórzy liderzy w ogóle zaprzestali używania komórek, a jeśli już mają to często wymieniają karty wraz z aparatami, które posiadają wyłącznie do kontaktów między sobą w ramach grupy. Niestety nie ma możliwości zastosowania kontroli operacyjnej na telefonach ofiar tego proceduru – tj. prostytutki, które z pewnością w kontaktach nawet między sobą poruszają tematy związane z ich pracą.

Kolejną zaobserwowaną zmianą w mechanizmach przestępczych w sprawach handlu ludźmi jest wyeliminowanie sytuacji płacenia przez klienta za usługę seksualną osobom trzecim. Klienci rozliczają się wyłącznie z prostytutką, bez obecności innych osób, dzięki czemu klient – potencjalny świadek, nawet jak zezna, treść takiego zeznania nie dostarczy dowodu winy. Pozostaje jedynie zeznanie prostytutki, która i tak może w najlepszym wypadku powiedzieć, że dawała pracownikom lokalu pieniądze za wynajem pokoju w motelu. prostytutki są wręcz meldowane i płacą oficjalnie za mieszkanie w hotelu pieniądze, które przechodzą przez kasę fiskalną. Całkowicie bezpieczną formą rozliczania jest sytuacja, kiedy klient płaci np. 100 zł prostytutce, co jest w całości jej gażą, a 100 zł płaci w recepcji za wynajęcie pokoju, który oczywiście zajmuje tylko przez go-

ska (red.), *Metody działania sprawców przestępstw handlu ludźmi*, Szczytno 2008, s. 9.

¹⁸ P. Łabuz, Śniezek D., *Handel „żywym towarem” jako działalność zorganizowanych grup przestępczych specjalizujących się w handlu ludźmi*, [w]: *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie* 1(11)2010, Warszawa 2010, s. 21-24.

dzinę. Ta forma powoduje, że nie ma w ogóle miejsca bezpośrednia relacja rozliczeń pomiędzy prostytutką a stręczycielem, sutenerem. Klient natomiast też jest przekonany, że drugie 100 zł płaci za wynajem pokoju, za co może nawet otrzymać paragon fiskalny lub fakturę VAT.

Liderzy, zwłaszcza właściciele lokali, w których są agencje towarzyskie, wobec których toczyły lub toczą się sprawy karne z art. 204 k.k., 189a k.k., z obawy o swoje bezpieczeństwo wynajmują lokal lub jego część, np. sam bar – osobom trzecim, niekaranym z tych artykułów. Wręcz nie przebywają w tych lokalach lub tylko sporadycznie, co ma stwarzać pozory, że nie mają już z tym nic wspólnego. Natomiast mieszkania, w których prostytutki świadczą usługi, wynajmowane są na jedną z nich i nie przebywają tam w ogóle żadni ochroniarze. Często też w agencjach nie ma już zatrudnionych obywaterek Ukrainy, czy Białorusi, są wyłącznie Polki, co praktycznie uniemożliwia wykorzystanie w działaniach funkcjonariuszy Straży Granicznej. „Likwidacja” agencji towarzyskich w trakcie realizowanych spraw jest w rzeczywistości pozorna i tymczasowa albowiem na etapie postępowania przygotowawczego nie można zakazać prowadzenia działalności gospodarczej osobom podejrzanym, co oznacza, że lokale te często po krótkiej przerwie funkcjonują w dalszym ciągu. Jedynie sytuacja, gdy znaczna większość członków grupy, w tym jej liderzy zostaną tymczasowo aresztowani, faktycznie powoduje przynajmniej czasowe przerwanie tego procederu w agencjach, które były zarządzane przez tę grupę z powodu fizycznej nieobecności tych osób. Zawsze jednak powrót do przestępstwa na tej płaszczyźnie ma miejsce.¹⁹

Z opisanej wyżej sytuacji widać wyraźnie, że w prowadzonych działaniach zwalczających tego typu przestępczość coraz trudniej jest uzyskać ewidentne dowody

¹⁹ P. Łabuz, M. Michalski., *Zorganizowane grupy przestępcze a handel ludźmi – prostytucja i eksploatacja seksualna*, Magazyn Prawniczy JURYSTA 1(240), Warszawa 2014, s.30.

winy na popełnienie przestępstw handlu ludźmi i innych im towarzyszących. Dramatyczny spadek liczby i jakości tych dowodów z opisanych przyczyn spowodował, że prokuratorzy nadzorujący tego typu sprawy karne coraz rzadziej stawiają zarzuty, nie wspominając już o art. 258 k.k., który może wzmocnić sprawę i wpłynąć na wyższe wyroki²⁰.

Przestępczość handlu ludźmi jest ściśle związana z działalnością zorganizowanych grup przestępczych, co w dużym stopniu wiąże się z „profesjonalnym” działaniem sprawców tych przestępstw.

Taktyka prowadzenia czynności wykrywczych

Blok czwarty wydaje się w ocenie autorów programu szkolenia bardzo istotny, ponieważ dotyczy taktyki prowadzenia czynności wykrywczych przez funkcjonariuszy Policji wobec przestępstwa handlu ludźmi we wszystkich jej postaciach. Zagadnienie to zostało bardzo gruntownie rozbudowane w aspekcie czynności operacyjno-rozpoznawczych, związanych z zapobieganiem i zwalczaniem handlu ludźmi. W programie szkolenia zaznaczono, że bardzo istotne jest przygotowanie policjantów do częstszego oraz właściwego, z punktu proceduralnego wykorzystania dostępnych i tym samym znajdujących swoje rozwinięcie w licznych rozporządzeniach, zarządzeniach, instrukcjach oraz rozkazach²¹ jako

²⁰ P. Łabuz, D. Śniezek, *Prawno – kryminalistyczny aspekt współczesnego handlu ludźmi wykorzystywanymi do prostytucji*, Kwartalnik Kadry Kierowniczej „Policja” 1/2011, Szczytno 2011, s. 22.

²¹ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych. (Dz. U. z dnia 1 października 2010 r.). Ustawa z dnia 21 czerwca 1996 r. o niektórych uprawnieniach pracowników obsługującego ministra właściwego do spraw wewnętrznych oraz funkcjonariuszy i pracowników urzędów nadzorowanych przez tego ministra. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2010 r., w sprawie sposobu oznaczania materiałów, umieszczania na nich klauzul tajności, a także zmiany nadanej klauzuli tajności (Dz. U. z dnia 31 sierpnia 2010 r.). Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 czerwca 2010 r., w sprawie organizacji i funkcjonowania

kancelarii tajnych (Dz. U. z dnia 29 czerwca 2010 r.). Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 18 marca 2002 r., w sprawie sposobu dokumentowania prowadzonej przez Policję kontroli operacyjnej, przechowywania i przekazywania wniosków, zarządzeń i materiałów uzyskanych podczas stosowania tej kontroli, a także przetwarzania i niszczenia tych materiałów (Dz. U. z dnia 18 marca 2002 r.). Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 marca 2002 r., w sprawie sposobu przeprowadzania i dokumentowania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych polegających na dokonaniu w sposób niejawnym nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przypadkowi albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którym obrót są zabronione, a także na przyjęciu lub wręczeniu korzyści majątkowej, oraz sposobu przekazywania, przetwarzania i niszczenia materiałów uzyskanych podczas stosowania tych czynności (Dz. U. z dnia 16 marca 2002 r.). Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 marca 2002 r., w sprawie sposobu przeprowadzania i dokumentowania przez Policję niejawnego nadzorowania wytwarzania, przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa (Dz. U. z dnia 16 marca 2002 r.). Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 27 maja 2002 r., w sprawie szczegółowych zasad i trybu wydawania, postępowania się, przechowywania i ewidencji dokumentów, które uniemożliwiają ustalenie danych identyfikujących policjanta lub osobę udzielającą pomocy Policji oraz środków, którymi posługują się przy wykonywaniu zadań służbowych (Dz. U. z dnia 14 czerwca 2002 r.). Zarządzenie nr 2020 Komendanta Głównego Policji z dnia 30.12.2010 r. w sprawie szczegółowego sposobu organizacji i funkcjonowania kancelarii tajnych i innych niż kancelaria tajna komórek organizacyjnych odpowiedzialnych za przetwarzanie materiałów niejawnych, sposobu i trybu przetwarzania informacji niejawnych oraz doboru i stosowania środków bezpieczeństwa fizycznego informacji niejawnych w Policji Zarządzenie nr 352 Komendanta Głównego Policji z dnia 16 lipca 2003 r., w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osób zaginionych oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanego zwłok. Decyzja nr 773 Komendanta Głównego Policji z dnia 19 grudnia 2008 r., w sprawie prowadzenia w Policji zestawu zbiorów informacji „System Informacji Operacyjnych”. Decyzja nr 774 Komendanta Głównego Policji z dnia 19 grudnia 2008 r., w sprawie określenia podziału zadań służbowych policjantów wykonujących czynności w zakresie sporządzania i przekazywania dokumentacji kontroli operacyjnej.

podstawowe metody pracy operacyjnej Policji jako organu ustawowo do tego uprawnionego.

Zespół programowy, głównie w oparciu o ustawę o Policji oraz inne przepisy wykonawcze, przygotował praktyczne aspekty wybranych form i metod pracy operacyjnej, skutecznych w zwalczaniu handlu ludźmi oraz możliwości wdrażania kontroli operacyjnej, a także wykorzystania rzeczowych środków pracy operacyjnej oraz dokumentów legalizacyjnych w prowadzonych czynnościach operacyjnych w sprawach o handel ludźmi.

Opisywane czynności operacyjno-rozpoznawcze często określane są przez policjantów jako „ofensywne metody pracy operacyjnej”, jakimi jest przykładowo zakup kontrolowany w myśl przepisów art. 19a ustawy o Policji²². Należy podkreślić, co zostało uwzględnione przy opracowywaniu tego szkolenia, że czynności operacyjne stanowią istotny, często zasadniczy element wykrywania przestępstw i ich zapobiegania, jak również ustalania i zatrzymywania sprawców, które niejednokrotnie są przeprowadzane permanentnie w prowadzonym monitorowaniu i rozpoznaniu zjawiska handlu ludźmi. Mogą być prowadzone zarówno równoległe do toczących postępowań przygotowawczych, na przykład w sprawach o czerpanie korzyści z cudzego nierządu, pracy przymusowej itp., jak też po umorzeniu postępowań przygotowawczych z powodu niewykrycia sprawców. Niemniej istotną rolę pełnią w przypadkach zapobiegania przestępstwom, na przykład przy udaremnieniu planowanego przestępstwa handlu ludźmi (art. 189a § 2 k.k.). Często stanowią podstawę do wszczęcia postępowania przygotowawczego, szczególnie gdy w wyniku ich realizacji zostanie ujawnione przestępstwo²³.

Niewątpliwie wprowadzenie do programu szkolenia policjantów zagadnienia

²² Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz.U. 1990 nr 30 poz. 179.

²³ J. Gołębiowski, *Praca operacyjna w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, Warszawa 2008, s. 18.

związanego z wdrażaniem operacji specjalnych o przestępstwa handlu ludźmi ma swój wymierny efekt w prowadzonych przez nich po przeszkoleniu czynnościach służbowych, gdyż należy podkreślić, że operacje z wykorzystaniem tajnych agentów mogą przynieść efekty w postaci zebrania materiału dowodowego, którego uzyskanie w inny sposób byłoby niemożliwe lub bardzo uciążliwe.

Celem poszczególnych operacji jest:

- ustalenie zakresu podmiotowego i przedmiotowego działalności rozpracowywanych grup,
- uprzedzanie planowanych przedsięwzięć przestępczych,
- zebranie informacji, a przede wszystkim dowodów o konkretnych przestępstwach,
- ułatwienie czynności związanych z konfiskatą ukrywanego przez sprawców mienia,
- zatrzymanie sprawców przestępstwa.²⁴

Zgodnie można przyjąć, że ważnymi źródłami informacji, istotnymi dla rozpoznawania omawianej przestępczości, mogą być różnorodne dane, np.: informacje własne organów ścigania, poufne osobowe źródła informacji, wyniki rozpracowań operacyjnych, dane uzyskane w ramach kontroli operacyjnej, informacje z jednostek terenowych Policji, informacje uzyskane ze Straży Granicznej, informacje od Policji i służb innych państw. Niezmiernie ważnymi dziedzinami, co warto podkreślić w czynnościach operacyjno - rozpoznawczych i postępowaniach przygotowawczych w sprawach o handel ludźmi stanowią współpraca z komórką organizacyjną Policji realizującą operacje specjalne oraz wykorzystanie możliwości analizy kryminalnej, instytucji świadka incognito (anonimowego), koronnego w prowadzonych sprawach handlu ludźmi. W szkoleniu policjantów zagadnienie programowe ma na celu pogłębienie wiedzy oraz przeszkolenie

w zakresie współpracy z komórkami organizacjami Policji do spraw wywiadu kryminalnego oraz rozpoznania i werbunku, a także wskazanie procedur związanych z udostępnieniem (odtajnieniem) materiałów operacyjnych (w szczególności: uzyskanych w toku stosowania kontroli operacyjnej, obserwacji planowej, operacji specjalnej).

Istotnymi zagadnieniami z zakresu prawa karnego procesowego jest omówienie pierwszych źródeł informacji o przestępstwie mającym stanowić podstawę wszczęcia postępowania przygotowawczego z uwzględnieniem różnych form zjawiskowych przestępstwa handlu ludźmi oraz specyfiki wszczęcia postępowania przygotowawczego w tym zakresie. Ważnym elementem kursu specjalistycznego jest przygotowanie policjantów do właściwej identyfikacji ofiar handlu ludźmi. Aby osiągnąć pożądaną efekt należy określić rolę i znaczenia pierwszego kontaktu ofiary handlu ludźmi z Policją. Niejednokrotnie zidentyfikowanie osoby czy jest to ofiara handlu ludźmi czy tylko zwykły pokrzywdzony w wyniku np. oszustwa, przemocy lub podobnego czynu zabronionego jest niezwykle istotnym problemem służb i organizacji zajmujących się problematyką zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi w aspekcie krajowym jak i międzynarodowym. W przypadku małoletnich ofiar handlu dziećmi wymaga to szczególnego podejścia ze strony osoby ujawniającej taki fakt „Dzieci - ofiary handlu rzadko przyznają się do tego, że zostały wykorzystane. Przyczyną tego mogą być wstyd, obawa przed odrzuceniem przez rodzinę czy karą ze strony sprawców lub organów ścigania (w wielu przypadkach były zmuszane do popełniania przestępstw).²⁵

Postępowania przygotowawcze dotyczące przestępstw handlu ludźmi są wyjątkowo skomplikowane oraz wymagają zarówno od prowadzącego organu (Policji, Straży Granicznej) oraz nadzorującego

²⁴ P. Łabuz, *Zakup kontrolowany jako narzędzie w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, Forum Prawnicze 3 (11) 2012, Warszawa 2012, s. 60.

²⁵K. Janoszka, *Dzieci jako ofiary handlu ludźmi*, Szczytno 2013, s. 87-88.

(prokuratury) wyjątkowej wiedzy oraz doświadczenia w przedmiotowej tematyce.

W prowadzonym szkoleniu wprowadzając istotne treści programowe starano się wyjaśnić i omówić istotną problematykę prowadzonych czynności w postępowaniach przygotowawczych, jaką są sytuacje, że bardzo często zachowania ofiar handlu ludźmi zawierają znamiona takich przestępstw, jak: nielegalne przekroczenie granicy, posługiwanie się sfałszowanymi dokumentami itp. Ujawnienie tego typu przypadków z reguły prowadziło do natychmiastowego przedstawienia zarzutów cudzoziemkom i skierowania przeciwko nim aktu oskarżenia. Prowadzone z ich udziałem czynności koncentrowały się wyłącznie na zgromadzeniu materiału dowodowego potwierdzającego popełnienie przez nie przestępstwa, pomijając zupełnie kwestie ich wykorzystania w procedurze handlu ludźmi. Dochodziło więc do takich sytuacji, że rzeczywiste ofiary przestępstw (czasami tymczasowo aresztowane) stawały przed sądem jako oskarżone. Tego rodzaju traktowanie ofiar na pewno nie zachęca ich do składania zawiadomień o przestępstwie, skoro wiedzą, że również ich czyny będą bezwzględnie ścigane z całą surowością prawa. Dlatego w każdym przypadku dokonywania oceny zachowań, należy zbadać, czy nie zachodzi jedna z przesłanek, wymienionych w art. 17 § 1 k.p.k., umożliwiających wydanie postanowienia o odmowie wszczęcia postępowania karnego, ewentualnie wydania postanowienia o umorzeniu postępowania karnego.

Policja, Straż Graniczna wspólnie z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych oraz Prokuraturą Generalną, starając się jak najskuteczniej i profesjonalnie identyfikować potencjalne ofiary handlu ludźmi, stworzyły wewnętrzne procedury, tzw. wskaźniki, które pozwalają nawet najmniej doświadczonemu oraz nieznającemu się na przedmiotowej problematyce zidentyfikować ofiarę handlu ludźmi. Wskaźniki opierają się na opracowanych pytaniach (znamionach przestępstwa handlu ludźmi) skierowanych do osoby, która mogła być ofiarą handlu ludźmi i udzielone przez nią odpo-

wiedzi pozwalają identyfikującemu ustalić czy pokrzywdzony faktycznie jest ofiarą handlu ludźmi.

Pokrzywdzony (ofiara handlu ludźmi) to niewątpliwie jeden z najważniejszych uczestników postępowania karnego i nie może być traktowany jedynie jako osobowe źródło dowodowe, służące zazwyczaj do prowadzeniu do skazania oskarżonego.²⁶

W kontekście pracy z ofiarami handlu ludźmi umiejętności mogą mieć niebagatelne znaczenie. Truizmem jest wszak stwierdzenie, iż proceder handlu ludźmi odbywa się zazwyczaj z użyciem przemocy, a tym samym wiąże się z traumatycznymi przeżyciami ofiar, co z kolei skutkuje nierzadko chorobami psychicznymi lub popadaniem w uzależnienia. Poza tym, dynamiczny charakter zjawiska handlu ludźmi wymusza niejako konieczność aktualizacji posiadanej danej wiedzy oraz potrzebę sięgania po coraz to nowsze środki i metody.

Opisane procedury są istotne z punktu właściwego zebrania materiału dowodowego, lecz nierzadko funkcjonariusze organów ścigania stykając się z potencjalnym pokrzywdzonym mają problemy z jego identyfikacją, a co za tym idzie z podjęciem prawidłowej decyzji co do dalszego postępowania.

Współpraca w sprawach o handel ludźmi

Celem opracowanego programu szkolenia specjalistycznego było przygotowanie funkcjonariuszy w zakresie profesjonalnej szeroko rozumianej współpracy zarówno międzynarodowej i krajowej w sprawach o handel ludźmi oraz współpracy z organizacjami pozarządowymi i organami administracji publicznej, co powinno być także podyktowane tym, że reakcja na handel ludźmi powinna być stanowcza i mieć na celu zarówno zapobieganie przestępstwom i ich ściganie, jak i ochronę pokrzywdzo-

²⁶ K. Krasznicki, *Handel kobietami w świetle badań postępowania karnych prowadzonych w latach 1995-2003*, [w:] *Pomoc prawna dla cudzoziemców jako narzędzie zapobiegania handlowi kobietami*, Materiały szkoleniowe, Jasło 2004, s. 79.

nych²⁷, gdzie należy zaznaczyć, że istotną rolę wsparcia dla ofiar handlu ludźmi realizują polskie organizacje pozarządowe.

Działania organizacji zajmujących się problematyką zwalczania handlu ludźmi, polegają między innymi na udziale w programach profilaktycznych, kampaniach informacyjnych, monitorowaniu mediów i obszarów zagrożonych pod kątem informacji związanych z handlem ludźmi. Rozwijający się system wsparcia ofiar handlu ludźmi przez pomoc socjalną spowodował konieczność zapewnienia tym osobom odpowiedniej ochrony i pomocy. Niezwykle ważnym etapem pomocy świadczonej przez organizacje pozarządowe jest rehabilitacja i reintegracja. Rehabilitacja ma za zadanie doprowadzenie ofiary do równowagi psychicznej, natomiast reintegracja ma pozwolić jej na odnalezienie właściwego miejsca w społeczeństwie poprzez stałą i pewną pracę, dobre relacje z ludźmi i udane życie rodzinne²⁸. Pomoc społeczną organizują także organy administracji rządowej (minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego, wojewodowie) i samorządowej (marszałkowie województw, starostowie na poziomie powiatów oraz wójtowie, burmistrzowie (prezydenci miast) na poziomie gmin. Realizując zadania pomocy społecznej współpracują oni, na zasadzie partnerstwa, z organizacjami społecznymi i pozarządowymi, Kościołem Katolickim, innymi kościołami, związkami wyznaniowymi oraz osobami fizycznymi i prawnymi. Reasumując program tego zagadnienia należy uświadomić przyszłym śledczym, że skuteczne przeciwdziałanie i walka ze zjawiskiem handlu ludźmi wymaga także znacznego udziału i współpracy wielu podmiotów administracji rządowej oraz organizacji pozarządowych.

Niezwykle ważnym etapem pomocy świadczonej przez organizacje pozarządowe jest rehabilitacja i reintegracja. Rehabi-

litacja ma za zadanie doprowadzenie ofiary do równowagi psychicznej, natomiast reintegracja ma pozwolić jej na odnalezienie właściwego miejsca w społeczeństwie poprzez stałą i pewną pracę, dobre relacje z ludźmi i udane życie rodzinne²⁹.

Konkluzja

Problem handlu ludźmi jest problemem globalnym, dotyczy wszystkich rejonów świata. Obecnie jest zjawiskiem dynamicznie rozwijającym się, ulega przemianom, przybierając coraz to nowe formy oraz pozostaje problemem nie do końca rozpoznanym, dlatego szkolenie funkcjonariuszy Policji powinno koncentrować się na zapobieganiu i zwalczaniu przedmiotowego przestępstwa. Doskonalenie zawodowe jako proces ciągły wpływa na podnoszenie poziomu wiedzy oraz efektywności podejmowanych działań w odniesieniu do wszystkich form przestępstwa handlu ludźmi. Efektywna realizacja zadań przez funkcjonariuszy Policji wymaga ciągłego nabywania i doskonalenia w toku szkolenia umiejętności teoretycznych i praktycznych związanych z zapobieganiem i zwalczaniem przedmiotowego przestępstwa.

Dołączamy się do stwierdzenia innych środowisk, w tym naukowych, którzy uważają, aby skutecznie zwalczać handel ludźmi, konieczne jest całościowe i zintegrowane podejście oparte na przestrzeganiu i propagowaniu praw człowieka. W tym celu niezbędna jest wielokierunkowa współpraca i koordynacja działań poszczególnych zainteresowanych stron oraz podmiotów, których to dotyczy, w tym społeczeństwa obywatelskiego oraz organizacji pracy. Celem nadrzędnym byłoby wypracowanie zintegrowanej polityki obejmującej różne dziedziny i płaszczyzny, w których konieczne jest podejmowanie działań. W tym zakresie rządy powinny ustanowić skuteczną strukturę współpracy i koordynacji na płaszczyźnie politycznej i operacyjnej.

²⁷ Rezolucja legislacyjna Parlamentu Europejskiego z dnia 14 grudnia 2010 roku.

²⁸ J. W. Wójcik, *Przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej – zagadnienia prawne, kryminologiczne i kryminalistyczne*, Warszawa 2011, s. 263.

²⁹ Ibidem.

Przestępczość polegająca na handlu żywym towarem pokazuje, że człowiek (ofiara) tego przestępstwa jest traktowany jako typowy towar tylko, tyle że żywy bez jakichkolwiek zasad szacunku. Ma tylko przynieść korzyść sprzedającemu i kupującemu. Szczegółowe rozpoznanie tego zjawiska, poznanie jego mechanizmów pozwoli w skuteczny sposób zwalczać ten typ przestępstwa, a przez to pomóc i uniknąć wielu dramatów istnień ludzkich.

Starannie i profesjonalnie przygotowany program nauczania polskich policjantów na kursie specjalistycznym z zakresu zapobiegania przestępstwom handlu ludźmi i ich zwalczania, ze szczegółowym uzasadnieniem jego autorów wszystkich umieszczonych treści ma być kolejnym i skutecznym narzędziem w walce z przestępczością handlu ludźmi w całym jego spektrum.